

PTASIE ARCHIWUM X

W XXI wieku ornitologia wciąż skrywa wiele tajemnic. Na naszej planecie żyją gatunki ptaków praktycznie nieznanie nauce. Niektóre z nich są tak tajemnicze i rzadko obserwowane, że nie ma pewności, czy istnieją.

PIOTR GRYZ

www.ornitofrenia.pl

Sownik nowokaledoński jest najbardziej tajemniczym przedstawicielem swojej rodziny.

rys. Piotr Gryz

Sownik nowokaledoński

NA NOWEJ KALEDONII W NOCY 11 KWIETNIA 1880 ROKU DO SYPIALNI JEDNEGO Z MIESZKAŃCÓW WPAŁ PTAK NIEZNANEGO WCZEŚNIEJ GATUNKU. PRZYPOMINAJĄCY NIECO LELKA OSOBNIK OKAZAŁ SIĘ PRZEDSTAWICIELEM RODZINY SOWNIKÓW. OKAZ DO DZIŚ JEST JEDYNYM NAMACALNYM DOWODEM NA ISTNIENIE TEGO GATUNKU.

Nowa Kaledonia to dość duża wyspa na Oceanie Spokojnym, leżąca ok. 1400 km na wschód od Australii. Wśród ornitologów jest dobrze znana, gdyż stwierdzono na niej aż 222 gatunki ptaków, z których 25 nie występujące nigdzie indziej na świecie. Sztandarowym gatunkiem jest tajemniczy kagu *Rhynchotos jubatus*, będący do dziś przedmiotem badań naukowców i nierozwiązaną zagadką taksonomiczną. Niestety, dzisiejsza Nowa Kaledonia jest zaledwie cieniem dawnej zróżnicowanej biologicznie wyspy. Jeszcze kilkaset lat temu jej awifauna liczyła o 13 gatunków więcej. Pośród nich były aż 3 gatunki nogali, mierzący 1,7 m nieletny *Sylviornis* (kuzyn kuraków), przepiórnik, bekas, po 2 gatunki gołębi, jastrzębi i sów oraz 1 gatunek papugi. Niewiele wiadomo o losie 3 innych endemitów – wodnika

nowokaledońskiego *Gallirallus lafresnayanus*, loriki żółtolicy *Charmosyna diadema* oraz sownika nowokaledońskiego *Aegotheles savesi*. Szczególnie zagadkowy jest ten ostatni, który, gdyby nie pozyskany okaz, prawdopodobnie nie zostałby uznany za odrębny gatunek.

Sownik nowokaledoński należy do mało znanej rodziny sowników Aegothelidae, której przedstawiciele uważa się za swojego rodzaju ogniwo pośrednie pomiędzy lelkami i jerzykami. Do dziś nie ma zgody co do systematyki tych ptaków. Jedni autorzy wyłączają je w odrębny rząd sownikowych Aegotheliformes, a inni proponują traktować je jako rodzinę w rzędzie lelkowych Caprimulgiformes lub jerzykowych Apodiformes. Nie ma też zgody co do liczby istniejących gatunków, a naukowcy wyróżniają ich od 9 do 11. Badania nad tymi niezwykłymi ptakami utrudnia ich nocny tryb życia oraz niedostępność siedlisk, jakie zamieszkują – gęstych lasów tropikalnych. Większość (aż 6–8 gatunków) zamieszkuje wyłącznie Nową Gwineę i okoliczne wyspy (Aru, D'Entrecasteaux), 1 gatunek zasiedla Moluki, 1 – Australię, Tasmanię i Nową Gwineę oraz 1 – Nową Kaledonię. Niezwykły i nietłoty gatunek, sownik nowozelandzki *Aegotheles novaezealandiae*, zamieszkiwał także Nową Zelandię, ale wyginął ok. 1200 roku n.e.

Sowniki to niewielkie ptaki (18–30 cm), pokrojem i ubarwieniem przypominające lelki, lecz różniące się od nich bardziej zaokrągloną głową, podobną nieco do sowej, co znalazło odzwierciedlenie w ich angielskiej i polskiej nazwie. Mają szeroki, ale dość słaby dziób, wręcz nieproporcjonalnie krótkie nogi (czym przypominają jerzyki),

a przesiadując na gałęziach drzew, przyjmują najczęściej wyprostowaną sylwetkę. Sownik nowokaledoński jest największym i najbardziej tajemniczym przedstawicielem swojego rodzaju.

DUCH Z NOWEJ KALEDONII

W nocy z 10 na 11 kwietnia 1880 r. do sypialni jednego z mieszkańców Tongué w pobliżu Numei (stolicy Nowej Kaledonii) wpadł przedziwny ptak. Przekazano go przyrodnikowi Edgarowi L. Layardowi, który wkrótce, z pomocą syna, dokonał jego opisu, uznając go za nowy, nieznan wcześniej gatunek sownika. Okaz mierzący 28 cm (Holyoak i Sharpe 2020) należał do dorosłego samca, którego całe ciało, łącznie ze skrzydłami i ogonem, było brązowo-czarne, upstrzone wąskimi, szaro-białymi prążkami. Do dziś prawie cała nasza wiedza opiera się na tym okazy, więc praktycznie nic nie wiadomo o dymorfizmie płciowym czy zmienności osobniczej tego gatunku. Przez lata pojawiło się również wiele nieprawdziwych informacji na jego temat, a niektóre z nich skłoniły nawet światowej sławy naukowców, jak prof. Ernsta Mayra, do uznania go za podgatunek sownika australijskiego *Aegotheles cristatus* (Mayr 1945). Niekiedy przedstawiano też nieprawdziwe opisy lub rysunki, takie jak ilustracja Jeana Delacoura z 1966 r., na której sownik nowokaledoński ma jasną obrożę, brew i brzuch. Dopiero dzięki analizie Olsona i in. (1987) oraz opisaniu subfosylnych szczątków* z jaskini Gilles Cave (Olson i Balouet 1989) dowiedziano się więcej o tym gatunku. Wykonano także badanie rtg. holotypu, które po porównaniu ze znalezionymi szczątkami potwierdziło, że był to jeden z największych sowników – długość jego ciała mogła przekraczać 30 cm. Rozmiarami przewyższał go jedynie sownik nowozelandzki, którego nowokaledoński kuzyn przypominał także wydłużonymi nogami i zredukowanymi skrzydłami. Naukowcy uznali więc, że musiał być formą pośrednią pomiędzy współczesnymi gatunkami a sownikiem nowozelandzkim.

Niestety, te informacje praktycznie wyczerpują naszą wiedzę o tym gatunku, a pozostałe opierają się jedynie na domniemaniach i nieudokumentowanych obserwacjach. Prawdopodobne środowisko życia tego gatunku to wilgotny las nadrzeczny na wysokości ok. 1000 m, gdzie miał żerować, latając w niższych partiach koron drzew. Nie jest znana również dokładna dieta, choć jelita holotypu miały zawierać panczerzyki chrząszczy (Coleoptera). Nie ma żadnych informacji o biologii lęgowej, głosie czy ewentualnych wędrówkach tego gatunku. Od czasu pozyskania holotypu zaledwie kilka razy raportowano obserwacje tego tajemniczego gatunku, lecz żadna z nich nie została udokumentowana zdjęciami, a większość jest mało wiarygodna. Mimo to, sownik nowokaledoński nie został oficjalnie uznany za wymarły i nadal ma status krytycznie zagrożonego wyginięciem (BirdLife International 2020), a liczebność populacji jest szacowana na 1–49 osobników.

W 1913 lub 1915 r. miano pozyskać drugi okaz tego gatunku, który podobno odnaleziono w Museo Civico

di Zoologia w Rzymie w 1999 r., jednak do tej pory nie opublikowano jego zdjęć ani opisu (Violani *in litt.* 2000). W latach 50. XX w. w dolinie Tchamba podobno znaleziono jednego martwego osobnika, ale nie zachowano go, natomiast w 1960 r. jeden ptak miał być zastrzelony w rejonie Païty, lecz okazji również nie zabezpieczono (Ekstrom i in. 2000). Najbardziej wiarygodna, choć także nieudokumentowana obserwacja pochodzi z 4 listopada 1998 r. z rezerwatu Ni-Kouakoue, kiedy miano obserwować jednego osobnika. W 1996 i 1998 r. słyszano także głosy przypominające sownika australijskiego *Aegotheles cristatus*. Raportowano również o jednym możliwym stwierdzeniu na leżącej na wschód od Nowej Kaledonii wyspie Maré (Macmillan 1939).

W latach 2002–2007 przez ok. 500 dni poszukiwano tego gatunku w miejscu domniemanej obserwacji z 1998 r., jednak bezskutecznie. Nie pomogło również przeprowadzenie 120 wywiadów pośród miejscowej ludności w latach 2003–2006. Biorąc pod uwagę, że tubylcy nie znają tego charakterystycznego gatunku i że nie zaobserwowano go podczas szeroko zakrojonych badań terenowych, ptak ten musiał wyginąć lub występuje w bardzo małej liczbie w najbardziej odległych i niedostępnych terenach, takich jak Kouakoue (Ekstrom i in. 2000, Tobias i Ekstrom 2002).

*Szczątki subfosylne – szczątki, które tylko częściowo zdążyły ulec procesowi fosylizacji (czyli przemianie w skamieniałość) ze względu na ich młody wiek (holocen lub plejstocen).

Literatura:

-
- BirdLife International 2020 Species factsheet: *Aegotheles savesi*.
Balouet J.C. i Olson S.L. 1989. Fossil birds from late Quaternary deposits in New Caledonia. *Smithsonian Contributions of Zoology* 469: 1-38.
Delacour J. 1966. *Guide des oiseaux de la Nouvelle-Calédonie et de ses dépendances*. Neuchâtel, Suisse : Edition Delachaux.
Holyoak D.T. i Sharpe, C.J. 2020. New Caledonian Owlet-nightjar (*Aegotheles savesi*). W: del Hoyo, J., Elliott, A., Sargatal, J., Christie, D.A. & de Juana, E. (red.). *Handbook of the Birds of the World Alive*. Lynx Edicions, Barcelona.
Macmillan L. 1939. Notes sur les oiseaux des Iles Loyauté 2. *Etudes Mélanésiennes*: 30-41.
Mayr E. 1945. *Birds of the Southwest Pacific*. Macmillan, New York.
Ekstrom J.M.M., Jones J.P.G., Willis J. i Isherwood I. 2000. The humid forests of New Caledonia: biological research and conservation recommendations for the vertebrate fauna of Grande Terre. *CSB Conservation Publications, Cambridge, U.K.*
Ekstrom J.M.M., Jones J.P.G., Willis J., Tobias J., Dutton G. i Barré N. 2002. New information on the distribution, status and conservation of terrestrial bird species in Grande Terre, New Caledonia. *Emu* 102: 197-207.
Olson S. L., Balouet C., Fisher C. T. 1987. The owlet-night of New Caledonia, *Aegotheles savesi*, with comments on the systematics of the Aegothelidae. *Le Gerfaut* 77: 341-352.
Tobias J.A. i Ekstrom J.M.M. 2002. The New Caledonian Owlet-nightjar *Aegotheles savesi* rediscovered? *Bulletin of the British Ornithologists' Club* 122: 282-285.